

LOCUCIONS VERBALS I INTEL·LECCIÓ DE CLÀSSICS ROMÀNICS MIEVIAUS EN LES SEUES TRADUCCIONS. LOCUCIONS I COL·LOCACIONS MULTILINGÜES

VICENT MARTINES PERES
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Universitat d'Alacant
martines@ua.cs

Resumen

The aim of this essay is to present some of the results arising from the analysis of Ausiàs March's poems (source text) taking as a starting point the contrast between its several English translations from the XXth century.

This technique provides us with models to solve critical units of translation which are also «critical units» for the comprehension and reception of the source text. All in all, translation is the best and hardest way to prove the comprehension of literary works, even more when we are dealing with the works of an author with a difficult and sometimes brusque expression such as Ausiàs March.

In this piece of work we will present some examples of the contrastive analysis of the English translation of Ausiàs March's verses containing collocations, locutions and proverbs. Besides the inherent difficulty to translate them, these verses can provide us with a model to solve problems related to the current model of the standard Catalan language.

Therefore, this is an interdisciplinary research that combines both elements of history of literature, of translation and of translatology (to check and prove the several techniques and translation criteria of English translators of Ausiàs March), and also elements of linguistics applied to discourse analysis (locutions, collocations and proverbs).

1. INTRODUCCIÓ

L'anàlisi de les traduccions de què ha estat objecte una obra ens pot fornir de dades molt interessants des del punt de vista literari (evolució i extensió de les idees literàries, per exemple), així com també lingüístiques. Això ja ho he posat en pràctica quant al *Tirant lo Blanch* i les seues traduccions anteriors al segle XIX (MARTINES, 1997).

He desenvolupat aquesta línia de recerca i l'he aplicada a un altre dels nostres clàssics que, com ara Ausiàs March, han estat objecte de força trasllat al llarg de la història.¹ De fet,

1 Vicent MARTINES, *Ausiàs March «poliglota». El lèxic d'ausiàs March a través de les seues traduccions des del segle XVI al XX a l'alemany, a l'anglès, a l'espanyol, al francès i a l'alemany. Concordances completes acarades, recerca patrocinada per la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana (Pla Estudis sobre el Valencià Actual)*, 2000; i *El lèxic d'Ausiàs March a través de les seues traduccions dels segles XVI-XX (a l'espanyol, a l'anglès, a l'alemany, a l'italià i al francès). Lematitzacions completes acarades, recerca patrocinada per la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana (Pla Estudis sobre el Valencià Actual)*, 2002.

Ausiàs March, així com també *Tirant lo Blanch*, ofereix molt bones condicions en aquest sentit: nombroses versions (completes i fragmentàries de divers abast, des d'una sola poesia a versions de l'obra completa); nombroses llengües (cn: alemany, anglès, espanyol, esperant, francès, hongarès, italià, neerlandès); hi ha hagut versions de manera —durativa—, és a dir, al llarg de diversos segles (XVI-XX); hi ha diverses versions en una mateixa llengua nombroses llengües; i, finalment, hi ha diverses tota una diversificada tipologia de traduccions, des de poètiques fins a les gloses en prosa).

Es tracta d'una metodologia interdisciplinària i que té uns objectius que, tot i concretats quant a Ausiàs March, poden ser fàcilment extrapolables i adaptables a altres autors que, en general, presenten unes condicions semblants a les que hem exposat anteriorment.² Aquesta mena d'estudis poliglotes ens poden aportar a un coneixement més sòlid i fonamentat (contrastiu poliglota, diacrònic i sincrònic) de la història de la llengua de què es tracte. D'altra banda, poden fer possible l'estudi exhaustiu del lèxic de l'autor de què es tracte, de la seua fixació gràfica i de la seua càrrega semàntica, tot establint una perspectiva contrastada amb el lèxic d'altres autors coetanis. Finalment, ens poden oferir un referents històrics o clàssics (antics o també moderns) útils per a l'enriquiment de la coneixença de la teoria i praxi de la traducció.

En aquest treball fem atenció a l'autor que ens ocupa i a la miscel·lània entre Filologia i Traducció per poder bastir-nos d'eines que ens permeten ampliar la nostra coneixença del llenguatge poètic d'un clàssic romànic i europeu com Ausiàs March. En aquest sentit, hem de declarar que ens situem al recer del la intuïció —al nostre albir genial— del mestre Martí de Riquer i de la immensa tasca realitzada per ell sobre el particular. Ara podem fer nostres els seus mots quant a les traduccions castellanes d'Ausiàs March en «la Edad de Oro» i amb les quals obriem el nostre estudi,³ precisament quan justifica perquè les publica aplegades en un sol volum (RIQUER, 1946: VIII):

Al publicar íntegras cuatro traducciones castellanas de Ausiàs March [...], no pretendo que tales textos puedan substituir la lectura directa del gran poeta valenciano cuando se trate de conocer su obra, estudiarla o sencillamente entregarse a su paladeo. Agrupo estas versiones con la finalidad de que podamos disponer fácilmente de una base que nos permita estudiar la extensión y la intensidad que tuvo la influencia de Ausiàs March en la poesía española de los mejores tiempos. [...] Evidentemente, en cierta medida el procedimiento es válido, pues muchos ingenios castellanos leyeron a Ausiàs March directamente; pero se llegaba a cierto punto en el que era difícil determinar este aspecto, pues otros, no conocedores de la que entonces denominaban «lengua lemosina», por fuerza tuvieron que recurrir a versiones castellanas, las de Baltasar de Romani y Jorge de Montemayor principalmente. En cualquier otro poeta es fácil, en casos parecidos, prescindir del vehículo intermedio;

Aquest treball és també un dels resultats del que va constituir la segona tesi doctoral de qui subscriu, en aquest cas, en Traducció i Interpretació i amb Menció de Doctor Europeu: *Les traduccions de les poesies d'Ausiàs March a l'anglès. Eines per a l'estudi del llenguatge poètic d'Ausiàs March i de les seues relacions romàniques a partir de les seues traduccions angleses del segle XX*, sota la direcció del Prof. Dr. Victor Manuel Pina Medina (Programa de Doctorat en Traducció i Interpretació de Llenguatges Generals, Literaris i Específics —Anglès—), Universitat d'Alacant, 2003 i que va merèixer la qualificació d'Excel·lent *cum laude* per unanimitat.

² De fet, ja ho aplique a altres autors nostrats medievals i del Renaixement.

³ Es tracta de les traduccions castellanes fetes, amb criteris diversos i amb nombre molt divers de poemes traduïts en cada cas, per Baltasar de Romani, Jorge de Montemayor, Quevedo, l'anònim de El Escorial i el Brocense (SANTANACH & MARTINES, 2000).

pero en Ausiàs March ello es imposible. El poeta valenciano es, evidentemente, un autor de difícil lectura y cuya interpretación dista mucho de ser tarea sencilla. Los traductores han hallado en todo tiempo escollos durísimos e incluso dificultades de comprensión gramatical, lo qual, si modernamente puede salvar-se gracias a los adelantos de la filología, antes contribuyó a aumentar la fama de poeta que se dió a Ausiàs March.

2. LA TRADUCCIÓ I LA TRADUCTOLOGIA AL SERVEI DE LA FILOLOGIA ROMÀNICA

Costanzo Di Girolamo, un filòleg de gran solvència i també traductor ben encertat d'Ausiàs March, iniciava un article exegètic seu sobre Ausiàs March fet a partir d'haver de traslladar a la llengua de Dante declarant, quasi en to de màxima: «**Per l'interpretazione di un poeta, la traduzione è certamente il più difficile banco di prova**» (DI GIROLAMO, 1997: 369). La traducció i la Traductologia poden ser magnífiques ocasions per a l'ensenyament de la literatura i per transmetre tot allò que conté l'obra o obres objecte d'atenció, des de la llengua a la contextualització històrica.

Shoaf ens glossa els guanys que aporta la traducció com a exercici per a la comprensió literària, textual i la millora lingüística —a més, de la millora quant a la pràctica de la traducció mateixa—. Ens explica com ha resolt, amb el «mètode tradutològic», les dificultats que tenia per entendre un passatge del *Troilus and Criseyde* de Chaucer —en concret els vv. 1386-1398— en el qual hi havia un joc de paraules (*pun*) que se li resistia per a un estudi literari i per a unes classes que havia d'impartir sobre això a la seua University of Rochester. Ho va resoldre en traduir-ho (SHOAF, 1997: 80 i 87):

«To teach the pun in this passage (and in effect I have just taught it), I have had to be a better translator than the narrator. I have had to be more like the translator the narrator becomes at poem's end. I have had, in short, to read as if I were a writer **translating the original into a different language (although not necessarily into a different tongue)** and translating it with complete consciousness that I was transforming it in the process. I have had, in effect, to assume responsibility for the original as if it were mine (though, of course, it is not mine, strictly speaking). And this could do, and did so, only with a theory of translation as the loss of fullness and presence. To have taught the text otherwise would have been to presume, as did the narrator, an innocent instrumentality and a transparency of history —it would have been, in effect, to be hopelessly naïve. But the teacher cannot afford such naiveté (especially the modern teacher of medieval studies). Every reader, in fact, from the beginning student to the seasoned professional, is also a writer, or more accurately, a rewriter—and must be aware of that.

[...]

Reading and translating are not passive and receptive, but aggressive, contending, contextual, mutually assimilative—students come eventually to speak the text and, as we say, speak it as their own. The text is still Joyce's or Chaucer's or Virgil's, or the *Beowulf* poet's, but only in the context and the contest of the student's translation, itself transacted in the context and the contest of the tradition of the text's translation.»

No és una pràctica novella. S'arrela en una antiga tradició didàctica que, en l'àmbit anglosaxó té un intens conreu, en forma de l'anomenada «*crossing translation*» i, de fet, té fonaments molt més antics, ja en els estudis universitaris medievals i, especialment, en els *Studia Humanitatis*, clau de l'embranchida «filològica» de l'Humanisme. També té una

intensa relació amb l'acarament de textos, el que anomenem «textos paral·lels», que pot tenir magnífics rendiments didàctics i de recerca (RIINO & EERIKÄINEN, 1993; NADAL & PRATS, 1996: 130-150, 156-168, 204-208; COPELAND, 1995; CRANZ & KRISTELLER, 1976-1980).

Ja ens ho va mostrar, fa temps, un clàssic com ara don Enrique de Villena. En la seua *Exposición del soneto de Petrarca* (CÁTEDRA (ed.), 1994-2001: I, 371-379; CÁTEDRA, 2002). Amb la traducció de l'original prèvia a l'elaboració del comentari, aquesta *exposición* és tot un intent per entendre i fer entendre el contingut d'aquesta composició, la qual pot esdevenir un epítom de la concepció que Petrarca mateix tenia de la literatura.

L'estudi de les traduccions obra d'autors hispànics medievals i del Renaixement pot ser ben instructiu sobre les seues estratègies compositives generals, així com també per fer una mica més de llum sobre els mecanismes estilístics concrets que hi feien servir, sobre la manera com reutilitzaven, traduïen o simplement traslladaven de context i de cotext les obres (completes) o els llenços o les llesques de text que traduïen. En definitiva, la Traductologia ens pot aportar cabals d'informació que ens permeten conèixer millor de quina manera componien i redactaven aqueixos autors i, a més, fer-ho amb perspectiva comparatista i, en el nostre afany concret, romànic (BUTTERWORTH, 1994: 19-35; KELLY, 1990: 399-873; GARCÍA GABALDÓN, 1996: 126).

3. UNA MOSTRA: LA PRAXI TRADUCTOLÒGICA DELS TRADUCTORS ANGELOS D'AUSIÀS MARCH. TRADUCCIÓ I FILOLOGIA APLICADA

3.1. Tècniques i criteris de traducció, eleccions lingüístiques: locucions i col·locacions

En la bibliografia s'bre Ausiàs March podem comprovar que les traduccions han estat, després dels comentaris de poemes, un dels ítems que més nombre d'atencions ha tingut per part de la crítica. És una conseqüència lògica de la necessitat d'haver d'entendre Ausiàs March, els trets del seu llenguatge poètic, sobretot des d'una perspectiva específica i ja no tant amb un abast o un enfocament textual —com ara els comentaris de poemes—, sinó detallat. Convé —hi cal— tenir una mena de topografia detallada dels «accidents» de la superfície poètica del nostre autor a fi de detectar els nusos de força que ens permeten realitzar tasts de nivell profund en els hipocentres.

No volem abusar d'aquesta metàfora tectònica i, per tant, remetem a la tasca de qui ens han precedit. Hauf (1983) va ser el primer a fixar-s'hi, en la imperiosa necessitat de conèixer al detall —al màxim, fent atenció a les unitats lèxiques bàsiques, els mots— els elements de construcció de l'edifici poètic de March. En aquest treball nostre, pretenem, com ja hem establert, servir-nos de les traduccions —moltes elles realitzades per filòlegs medievalistes de reconegut prestigi i, en general, per grans conxexors de les llengües a les quals traduïen [sobretot les angleses, la italiana, la francesa, així com també l'alemanya; quant a les espanyoles]— per contribuir a entendre l'original.

I ho és perquè en traduir hem de tenir present els mots i les seues xarxes d'interdependències sintàctiques i semàntiques. Per això, en aquest treball,⁴ establim una edició interlinial —o interversal— de l'original i les seues traduccions. Així serà molt més fàcil poder passar a

4 En altres llocs hem establert les concordances, el llistat de mots de cada traducció i les lematitzacions completes de les traduccions, acarades entre si i acarables a les de l'original.

un anàlisi del llenguatge poètic que contemple com a referent, no només les unitats lèxiques bàsiques, sinó també les solidaritats lexicosemàntiques que s'hi estableixen.

Així tindrem els elements per poder calibrar amb detall les clàusules de compromís morfosintàctic i semàntic d'abast sintagmàtic i realitzar anàlisis de cas quant a «entorns» o atributs essencials per a la caracterització —i la comprensió o intel·lecció— del llenguatge poètic del nostre autor. Per una banda, les LOCUCIONS —especialment les verbals, atès la seua influència en l'oració i tenint en compte que tractem amb un poeta com ara March, tendent cap al caragolament sintàctic—. Les locucions són elements essencials a l'hora de caracteritzar, en filologia, l'estil d'un autor (MALMKJAER, 1993) i, en traductologia, haver de «naturalitzar» el text meta (LOZANO GONZÁLEZ, 1992). D'altra banda, les COL·LOCACIONS (o solidaritats lèxiques) (BEEKMAN, 1991 [1992]; BENNETT, 1994) i, finalment, els elements de FRASEOLOGIA (PAVEL, 1995) o d'AFORISMES o de PARÈMIA (NÚÑEZ GARCÍA, 1999; OJANGUREN FERNÁNDEZ, 1995 [1997]; NIKOLÁEVA, 1997).

Tot plegat es tracta de «clixés» que determinen l'establiment d'uns criteris d'actuació en haver-los de traduir que han de formar part de l'estratègia traductològica (ANTOINE, 2001; CANTERA ORTIZ DE URBINA, 2000), precisament perquè poden ser elements que indiviuen ja l'original, que l'ancoren en un *tempo* lingüístic i en una mena literària concrets. Es tracta de conceptes de gran densitat epistemològica quant als paradigmes de la lingüística (FAWCETT, 1997). Cal comprovar quan es resolen amb transposicions, modulacions, equivalència o adaptacions (BAKER, 1992). Fins i tot pot ser ben interessant això com a escandall en l'establiment de les modalitats estàndards, des del punt de vista de les aplicacions de la traducció més enllà del «mer» trasllat de textos o discursos concrets; a més, si calgués cercar d'una altra aplicabilitat per a la traducció, en l'ensenyament de llengües (FONTENELLE, 1994; HELIEL, 1990; HJORNAGER, 1985 [1986]). Atendre a tots aquests elements, en aquest epígraf i, *in extensu*, en l'edició interlinial, ens pot donar les eines per constituir de fet un corpus ausiasmarquaià, paral·lel, interlinial i multilingüe (l'original i les diverses traduccions): un veritable corpus literari i lingüístic (KENNY, 2000, 2001; VINTAR, 2001; CORPAS PASTOR, 2000; DOBROVOL'SKIJ, 1990 [1992]; FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, 1995).

Aquests elements són essencials per entendre la construcció d'un text (des de la retòrica lingüística, la lexicografia, lexicografia o sintaxi (PETERS, 1992; MAYORALAS, 2000)), sia des de la perspectiva de l'anàlisi del discurs original, sia des de la perspectiva traductològica específicament (WILSS, 1997; NAVARRO, 1995 [1996]: §§ 9, 11, 14).

Hi ha, altrament, interès des del punt de vista de la diversa activació dels procediments de metaforització (GÉNIN, 2001; FUERTES & SAMANIEGO, 1998), com a qüestió «centaure» entre aspectes pròpiament filològics i uns altres de culturals (MITJA, 1989; MOESCHLER, 1991 [1992]), més encara quant a originals medievals, evidentment allunyats del traductor tant en el vector diacrònic, com ara quant a l'estat de llengua o a la visió de món (BARBOLANI DI MONTAUTO, 1997; HOSINGTON, 1993 [1996]; ARRIMADAS, 1987). Per tot això són veritables «unitats crítiques» de traducció que determinen haver de realitzar transposicions, modulacions, equivalències o adaptacions (GARCÍA IZQUIERDO, 2000; SALVADOR & PIQUER, 2000; FRAILE, 2001) i això vol dir que el traductor ha hagut d'entendre ben bé l'original. Això és el que ens pot mostrar el camí a seguir per acabar d'entendre Ausiàs March.

En gran part, potser la problemàtica d'aquestes unitats provinga del fet d'estar profundament arrelades en el context lingüístic i cultural (GARGALLO GIL, 2002; AMOSSY, 2001; BEHIELS, 1993); i per això n'hi haja tants casos intraduïbles i que s'hagen de resoldre a través

d'adaptacions o d'equivalències (COMBET & SEVILLA MUÑOZ, 1995) i que, per això mateix constitueixen camps de lliça de la lingüística cognitiva i de l'anàlisi contrastiva (CUENCA, 2000; FABREGAT, 1994 [1997]) i de l'exègesi literària (referències citades a peu de pàgina i referides als versos corresponents, pel que fa en el nostre cas a Ausiàs March).

En cada unitat d'anàlisi, l'estructura interversal serà la següent:

- primer, l'original d'Ausiàs March (<O>), que conté totes les referències a les variants detectades en els diversos trasllats que en cada cas n'hi haja;
- després, la versió d'Arthur Terry (<TE>), que sols conté les referències a les variants que ella manifesta respecte a l'original —marcades convencionalment amb «()» i l'exponent que hi correspon a fi de facilitar-ne la localització—;
- després, la versió de Conejero-Ribes-Keown («<CO>»), que sols conté les referències a les variants que ella manifesta respecte a l'original —marcades convencionalment amb «[]» i l'exponent que hi correspon a fi de facilitar-ne la localització—;
- després, la versió d'Archer (<AR>), que sols conté les referències a les variants que ella manifesta respecte a l'original —marcades convencionalment amb «/ » i l'exponent que hi correspon a fi de facilitar-ne la localització—;
- i, finalment, quant al poema 28, les corresponents a la versió que Curt Wittlin en va fer (<WI>) —marcades convencionalment amb «<>» i l'exponent que hi correspon a fi de facilitar-ne la localització—. ⁵

Aquest mètode, que ja ja vam presentar quant a *Questa del Sant Grasal* catalana (1380) respecte la *Queste del Saint Graal* francesa original (primer terç del segle XIII) (MARTINES, 1995 i 1996) i quant al *Tirant lo Blanch* i les seues traduccions italiana, espanyola i francesa dels segles XVI-XVIII (MARTINES, 1997), resulta, almenys, pràctic, atès que facilita la localització i la caracterització de les variants que detectem en cada cas. Cada anàlisi interlinial específica va seguida d'un cos de notes en les quals analitzem o expliquem les variants.

No provem de fer cap recensió de les traduccions de referència, ni tampoc despullar-ne les gràcies ni les desgràcies. En la immensa majoria dels casos, els traductors encerten en les seues versions i en funció dels objectius que en cada cas s'havien plantejat —i expliciten en les introduccions respectives—. Potser, la millor ubicació de cadascuna de les tres versions angleses principals dels poemes d'Ausiàs March (cronològicament: Terry, Conejero-Ribes-Keown, i ARCHER —a més a més de Wittlin, quant al poema 28—) i de la «funcionalitat» de cadascuna, la tinguem en el paràgraf següent, extret de la ressenya que Terry va fer de la versió d'Archer:

«Thus he [Archer] steers a middle course between my own versions—now, alas, out of print—which were meant chiefly as an aid to reading the original texts, and the somewhat archaic verse translations of Conejero, Ribes and Keown. The results, to my mind, are remarkably successful: though they often deliberately avoid the tortuous syntax of the originals—surely part of the experience of reading March—they are attractive to read, and, where necessary, help to clarify the subtle twists of March's thought (and, since all translation involves interpretation, it is here that one reaps the benefit of Archer's long and profound acquaintance with these poems).»

5 Així mateix, per facilitar la localització de les variants traductològiques que afecten específicament les locucions, els aforismes i els elements de parèmia, i les col·locacions, les consigne en cursiva.

Així, aquestes tres versions configuren sengles vèrtexs quant a la concepció i praxi traductològiques i la manera d'abordar el trasllat dels clàssics —interpretació literària—. Conejero-Ribes-Keown clouen la introducció de la seua traducció (en la reedició de 1997-2001: xxxiii) així:

The present translation contains 74 poems which have already been published in three separate volumes (volume I, 1986; volume II, 1989; volume III, 1993). It is in verse form and it tries to respect March's style, characterized by numerous ellipses, torturous syntax, linguistic ambiguities, which at times may leave the reader somewhat disconcerted. It is precisely this impression —the same one experienced by a native reader— that we have attempted to convey in our translation.

Aquí es contenen les coordenades essencials de les tècniques que segueixen aquests traductors pel que a Ausiàs March: transposicions (sovint abruptes); modulacions semàntiques i sintàctiques (sovint incrementatives i molt poques vegades reduccionistes) que tendeixen a conferir, en general, un to més intensiu a la traducció; tria lèxica i la textura morfosintàctica que tendeix a ser més arcaïtzant que les de Terry o la d'Archer.

Dominic Keown ens ofereix un magnífic resum sobre les ets i les uts del mètode posat en pràctica en la seua traducció, l'única —ben cert— que ha provat i no sense encert traslladar Ausiàs March a l'anglès en vers (KEOWN, 1999). De fet, es van plantejar la qüestió de si havien de presentar Ausiàs March en vers o en prosa i raona la decisió així, en relació a l'opció prèvia de Terry i a posterior d'Archer:

En la seua justament aclamada antologia bilingüe, Arthur Terry va optar per una transcripció no mètrica: un exemple seguit —no sense èxit— per Robert Archer. El fonament que hi ha al darrere d'aquesta tria és clar i convincent. S'ha de tenir en compte que una versió literal i rasa a la vora de l'original permet una comprensió completa i immediata. D'altra banda, el traductor no pot usurpar en cap moment l'ascendència establerta entre l'autor i la seua traducció. El lector és obligat a enfrontar-se amb l'original; la traducció queda en una posició de subordinació, sense cap aspiració de controlar o d'emular el seu model. [...] D'altra banda, no podem negar que molt de la intensitat implícita en l'estructura de la poesia s'esvaeix quan la rearmament en prosa. (KEOWN, 1999: 202)

Al tall d'aquest fil d'argumentació continua fent referència més concreta a les raons que els va fer decidir pel seu mètode (KEOWN, 1999: 204):

Com a conseqüència —i açò era remarcable quant a Ausiàs March—, encara que tàcitament, en el procés de traducció vam haver d'assumir certes condicions prèvies. L'ideal d'equivalents de Schleiermacher, que cerca de proveir al lector estranger amb «the same image and the same pleasure as reading the work in the original language offers the man educated in this way» [...]. No obstant, seria enginyós l'extrem d'imaginar què el lector anglès actual podia acceptar amb diligència la llengua antiga i l'abstrusitat de l'emboicada introspecció de March. És ben sabut, per exemple, que fins i tot els estudiants de l'especialitat de Literatura Medieval recorren a versions actuals del en comparació transparent Chaucer abans que no esforçar-se amb els delits de l'original. Com a resultat, el nostre esforç procurava inicialment de fer-ho més llegidor, potser fins i tot excessivament. L'acte de la lectura es facilitava amb una ortografia modernitzada, tot fent fora l'el·lipsi, tot actualitzant l'expressió i tot resolent parcialment les dificultats lingüístiques.

Per compensar aquesta revisió, havíem de fer un «element estranger» mitjançant un arcaisme estrany. Ara, amb el benefici de la percepció retrospectiva, cada vegada que torne als nostres primers assaigs, tendisc a percebre una mena d'inconscient inclinació a tornar a metre l'inveterat gaudienc per a un consum modern: un intent de fer més coneguda la figura d'Ausiàs March tant com a traduir-lo.

Keown defensa aqueixa metodologia afirma, finalment (KEOWN, 1999: 204-205, 208 i 210):

En el cas de la nostra traducció en vers d'Ausiàs March, l'assumpte ambiental de la projecció i de l'assoliment del reconeixement exteriors va fer triar l'última alternativa: és a dir, facilitar la lectura al públic anglòfon actual. L'apropament alternatiu pot ser resumit per les arcanes traduccions de Pound a partir dels mestres italians o, efectivament, la fidel austeritat de les versions en prosa d'Arthur Terry, que forcen el lector a adreçar-se al poeta i a enfrontar-se amb l'atractiva dificultat de l'original. [204-205]

[...]

Tanmateix, a mesura que el projecte avançava, cada vegada era més evident que el fonamental de l'expressió de March era, precisament, la seua sintaxi inflexible i sovint arcaica. En efecte, això és tant una part de la seua pròpia llengua com el seu voluntari antilirisme. Així, es va fer més evident la necessitat de transmetre aquest tret estilístic en la traducció. Hi havia un valor afegit si adoptàvem aquest mètode: el manteniment de l'ordre sintàctic realment tendia a recordar més plenament l'original, tot intensificant el «tast estranger». [208]

[...]

No sorprendrà als que es dediquen a la perillosa tasca de la traducció —i especialment la del gran gaudienc— que és precisament quan March és més accessible i viu per al lector valencià actual, que es troba més allunyat i amagat per a l'anglòfon, per la qual cosa podem considerar totalment legítimes les raons de transposició lírica. No és insatisfactori imaginar que la peculiaritat d'aquesta anomalia podria haver-se demostrat tot entretenint el nostre poeta i la seua celebrada preferència per la inescrutabilitat de l'enigma. [210]

En definitiva i com hem llegit que aquests traductors mateix ja declaren, aquesta versió no és feta per ser una crosca que ajude el lector perquè no «faça camins dubtosos en la mar» de versos d'Ausiàs March, com sí volia fer Terry en la seua. De fet, Conejero-Ribes-Keown volen «metre» Ausiàs March en «English verse». De fet, aquesta traducció és molt fidel i equivalent a l'original, i això és un mèrit d'aquests traductors. Aquesta versió és força «centrípeta». Ens pot remetre a la lírica isabelina anglesa (ss. xvi-xvii) i no és desgavellat dir-ne que vol encabir-se en un solc «shakesperarià». Això és lícit en traducció i ho fan així perquè pot ser un referent equiparable en l'àmbit cultural i líric anglès al que representa Ausiàs March en el català, hispànic i romànic. Això, però, imposa que els seues «lectors (anglesos) hagen de saber molt d'anglès».

La traducció de Terry és centrífuga, vol ser un Mercuri que transmeta el text d'Ausiàs March. Alhora, no perd mai de vista l'original i només en molt comptades avinenteses podem dir que arribe a «cometre» adaptació —i menys encara adaptació per inintel·lecció—. De fet, quan ha de fer modulacions incrementatives lèxiques i afeg o interpola mots —o poques voltes sintagmes—, ho consigna entre parèntesis.

Archer també aborda la seua traducció amb una perspectiva centrífuga tot i que més que no Terry; d'altra banda, Archer se situa en l'extrem oposat a Conejero-Ribes-Keown. De

fet, la seua traducció, així com també la de Terry, és en prosa, tot i que es fàcil de fer-ne la correspondència amb l'estructura versal de l'original.⁶ Archer mateix ens diu en «A note on the Translation and Text» (ARCHER, 1992: 19):

Rather, I have tried to produce prose versions that I hope are readable and completely intelligible in themselves, without the aid of explanatory notes or close comparison with the text. At the same time, since March presents so many difficulties of interpretation, the translation also represents as unequivocal a statement as possible of how this translator interprets the poems.

This has sometimes meant including in the translation elements of meaning that I consider implicit in March's text and essential to its understanding. For the sake of clarity, I have changed where necessary the original (often challengingly complex) syntax or order of ideas. Occasional redundancies (sometimes introduced by March to resolve metrical problems) have been eliminated.

La mateixa estratègia ha estat en la base de la nova traducció de poemes d'Ausiàs March que ha acabat Archer. Al «Preface» d'aquesta traducció, tot just acabada de fer i encara inèdita,⁷ Archer reproduïx el primer paràgraf de la citació anterior. I afig tot seguit: «The aim of the present version remains largely the same (although some explanatory notes have been added).»

Aquesta nova traducció, però, presenta diversos elements que la fan especialment interessant. Per una banda, n'hi ha fins a 55 poemes traduïts —la meitat més que en Archer, 1992—; d'altra banda, Archer indica que ha revisat les anteriors traduccions a la llum de la nova i nombrosa bibliografia ausiasmarquiana apareguda en els darrers anys i en la qual ell ha tingut una part significativament important atès que, entre altres estudis seus, ha estat l'autor d'una edició filològica de l'original —que obtingué, a més, un premi de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans—. En aquest cas, les relacions entre traducció i filologia són explícites i confirmen les paraules de Di Girolamo que hem reportat al començament d'aquest epígraf. Archer ens ho explica en un paràgraf del «Preface» a la seua nova traducció (Archer, 2004 [en premsa, dins la Xarxa d'Excel·lència Europea «TRAMIC-TEK» —'Translation, Multilingualism, Information and Communication Technologies and Transference of Knowledge'—]):

Since these words were written [es refereix les de la introducció d'Archer, 1992 que hem citat adés quant als criteris de traducció que hi va fer servir], however, a great deal has

6 Com hem tingut ocasió de comprovar en haver de fer la correspondència entre els trasllats en prosa de Terry i d'Archer i els originals en vers d'Ausiàs a fi d'aplicar el programa informàtic TRAMICTEK-02, per establir l'edició interlinial.

7 Agraïsc ben de cor a Robert Archer primer que haga coronat aquesta tasca tan necessària per a l'ampliació i per a la millora del coneixement d'Ausiàs March i que, segon, m'haja permès de fer-la servir en aquestes anàlisis, tot i que no hi ha hagut temps material per poder aplicar-li el programa TRAMICTEK-02 i incloure-la —com a primícia— en l'edició interlinial. De tota manera, atès que es tracta, aquest d'Archer, d'un treball rigurosament inèdit, no ens ha semblat del tot pertinent traure'l a llum en aquesta edició interversal abans que no hagués estat publicat com a l'obra unitària —i excel·lent— que és.

Això no obstant, sí que he tingut en compte les versos concrets que, en aquesta nova traducció, corresponen a poemes abans no trasllats per Archer o que, tot i haver-ho estat abans per ell, manifesten variants o esmenes. Citaré ARCHER, 2004 [en premsa]. En les anàlisis traductològiques, la referència a aquesta nova traducció d'Archer serà: «<AR2>».

been published on Ausiàs March (including the excellent Italian Translation of Costanzo Di Girolamo) and I have completed and published my own critical edition of March. Inevitably, during this period, I have come to interpret some of March's works in a way that is different from the one reflected in the 1998-1989 translations. At the same time, my concept of how a translation should work in relation to the source text has changed considerably, largely because I have had the opportunity to consider seriously issues of translation practice and theory in my teaching at Durham. All these factors have meant that the present versions differ frequently, and sometimes considerably, from those that were published in the Anglo-Catalan Society series.

Per la seua part Curt Wittlin, en el preàmbul a la seua versió «rítmica» del poema xxviii d'Ausiàs March, ja ens explica alguns dels problemes i quines serien les dues solucions —no desproveïdes d'ironia— per tenir la traducció completa en anglès de les poesies d'Ausiàs March (WITTLIN, 1999: 224-225):

Els traductors d'Ausiàs March probablement podrien aprofitar-se de la reflexió sobre la situació de les traduccions de Shakespeare. Una primera gran diferència, tanmateix, és de mena comercial. Shakespeare és prou famós arreu i pot fer vendre traduccions de les seues obres fàcilment per onsevuella, fins i tot a gent que immediatament les arrimarien. March és molt menys anomenat. [...]

[...]

Encara no tenim traduccions en anglès de tots els poemes d'Ausiàs Marc. Moltes de les traduccions fetes de fa temps són en prosa, i segueixen l'estil de les paràfrasis. Això permet traduccions explicatives, justificades com a «ajuts perquè el lector estudei l'original en català». Aquestes versions, normalment més llargues que l'original, s'han hagut d'imprimir a línia tirada a fi d'evitar que s'assemblen a la poesia original. És sorprenent perquè hom no ha provat més sovint traduir Ausiàs March a l'anglès en versos rítmics o potser en rima. Què no creu ningú que March puga interessar a un nombre de lectors més gran, que s'interessen per altres temes, per altres llocs, pels sentiments d'una altra persona? [...] [225]

[...]

Les traduccions d'Ausiàs March que m'agradaria veure se situen entre les versions que hom pot cantar amb la música escrita per a l'original i les traduccions filològiques que només aspiren a ser guies del text català. Sembla que hi cal la col·laboració entre traductors solvents filològicament, un poeta (preferiblement famós) i un editor mamprenedor. La primera fase, és clar, és fer paràfrasis que siguin correctes en tots els detalls. A l'hora d'ara, hi ha qui té la preparació necessària per fer-les. Cadascú podria revisar la feina dels altres. El poeta de l'equip estudiaria totes aqueixes paràfrasis i faria la versió poètica. Els filòlegs entendrien si la versió poètica fos massa allunyada de l'original, de tal manera que es fes difícil comparar temàticament els poemes corresponents.

Trobar un poeta així pot ser més difícil que no un editor ric. [226]

[...]

[Conclusions]

[...] N'hi ha pocs que puguin reivindicar ser especialistes en Ausiàs March, però tots són crítics de traduccions, especialment de les poètiques. La solució pot ser compliar amb un poeta famós, un de tan anomenat que es trobe per damunt de les crítiques, a l'hora de fer poemes de les paràfrasis dels filòlegs. Però sóc pessimista sobre el desenvolupament de la indispensable col·laboració entre poetes i *ausiasmarquistes*. [231]

Així, podem calibrar ben bé la praxi traductològica dels traductors anglesos d'Ausiàs March es concreta en les nostres anàlisis fonamentades en les locucions verbals, els elements de parèmia i les col·locacions —i, a partir d'aquí és ben fàcil de veure-ho *in extensu* en l'edició interlinial— sovint podem observar elements de variació de registre lingüístic entre aquestes tres versions, que assenyalen on correspon (CORONEL, 1994-1995, i 1997). Aqueixos poden ser les millors constatacions de les característiques de cada traducció i, alhora, la millor manera de diferenciar-les; d'altra banda, aqueixos casos esdevenen bons exemples des del punt de vista del variacionisme lingüístic.⁸

3.2. Unitats crítiques d'acarament traductològic. Locucions verbals

caure en dolor loc. verb. *Experimentar dolor*.

Poema 16

V. 5

<O> [¹Mas del (²present\)] caych en dolor no (³\lenta;\)]

<CO> [¹But for the (²nonce) I fall in pain not (³slight;)]

<AR2> [¹But for the ¹³present\ a ¹³sharp\ pain grips me,\]

Notes:

(¹) Modulació semàntica.

(²) Modulació lèxica; podem percebre una certa variació de registre respecte a ¹³ i també respecte a l'original. De fet, ¹³ és més fidel.

(³) Modulació lèxica.

++

¹\ Modulació semàntica.

¹³ Modulació lèxica; podem percebre una certa variació de registre respecte a (²) i també respecte a l'original. De fet, ¹³ és més fidel.

¹³ Transposició i modulació lèxica.

complir desig loc. verb. *Satisfer la voluntat*.

Poema 81⁹

V. 7

<O> [¹(¹⁄desesperat⁄)] de (²⁄) mos desigs [²(²⁄complir,⁄)]

<TE> [¹Without hope] of [²achieving] my desires,

<CO> [¹With hope all gone,] (²e'er) (²to fulfill) my wishes,

<AR> [¹In despair/ ¹of ever/ ¹fulfilling/ my desires,

<AR2> *idem* <AR>

Notes:

[¹] Modulació sintàctica.

[²] Literalitat lèxica; podem percebre una certa variació de registre respecte a (³) i a ¹⁄.

++

(¹) Modulació incrementativa sintàctica, que tendeix a fer més intens el passatge —*vid.* (²)—.

(²) Modulació incrementativa sintàctica, que contribueix a intensificar més el passatge, en relació amb (¹).

8 Tot i que no és aquest l'objectiu del present treball.

9 *Vid.* els comentaris de DILLA, 1997 i ZIMMERMANN, 1997.

- (³) Modulació semàntica; podem percebre una certa variació de registre respecte a [²] i a /³/.

++

/1/ Modulació semàntica.

/²/ Modulació incrementativa sintàctica —*vid.* (²)—.

- /³/ Modulació semàntica; podem percebre una certa variació de registre respecte a [²] i a (³)

creure de cert loc. verb. Tenir la seguretat, estar segur d'alguna cosa.

Poema 90

V. 21

<O> e (¹*crech de cert*) (²ésser malventurós)

<CO> (¹*Full sure I am*) (²he's truly evil-starred)

Notes:

- (1) Literalitat lèxica.
(2) Modulació incrementativa sintàctica. De fet «truly» estableix una modalització, alhora que fa més intens el passatge. D'altra banda, val a dir que «evil-starred» contribueix a remarcar el sentit «malaventurós» de l'original, amb allò que conté *in origine* de referència als fets, als astres.

dar fe loc. verb.

a) Certificar, acreditar.

Poema 20

V. 7

<O> En vós és tot, e no'm cal (¹*dar-hi fe*)

<CO> In you all is, no need have I (¹*t'attest*.)

Notes:

- (1) Literalitat lèxica.

b) Comprometre la paraula, comprometre's, donar la paraula.

Poema 10¹⁰

V. 12

<O> [¹(¹*dant fe lo rey que* [²*bon compte-n retria*])] [²]

<TE> [¹*the king pledging himself* [²*to render good account*] [³*of them*]]

<CO> (¹*On the condition of good stewardship,*)

<AR2> *¶once the king had sworn to be his vassal and to be answerable to him in matters concerning them*

Notes:

[1] Transposició.

[2] Literalitat lèxica.

[3] Modulació incrementativa sintàctica.

++

(1) Adaptació.

++

\\ Adaptació.

10 *Vid.* els comentaris de PUJOL, 1997.

donar terme loc. verb. Donar fi.

Poema 13¹¹

V. 32

<O> [¹(¹\¹²seran [²] *donats térmén*)] (²) [³³\³a ben amar.\V]

<TE> [¹there will [²also] *be an end*] to [²good loving.]

<CO> (³Good loving) (²then) (¹will also *have its close*.)

<AR> [¹the ³love/ ²will have *reached its limits*.//

<AR2> \¹then ³true love\ ²will exist *no more*.\

Notes:

[¹] Modulació semàntica

[²] Modulació incrementativa lèxica.

[³] Literalitat lèxica

++

(¹) Transposició.

(²) Modulació incrementativa sintàctica; variació en l'estil.

(³) Transposició.

++

/¹/ Adaptació, per modulació sintàctica general. Variació en l'estil i en el punt de vista; hi ha la personificació de «the love».

/²/ Modulació semàntica.

/³/ Modulació semàntica, que determina una reducció de sentit quant a un element essencial en la retòrica poéticoamorosa d'Ausiàs March. Així, «ben amar» > «love» —només—.

++

\¹/ Adaptació, per modulació sintàctica general. No hi ha la personificació que hi havia en /¹/ —vid. \³/—.

/²/ Modulació semàntica.

/³/ Esmena de \³/—.

eixir a carrera loc. verb. Eixir a camí, a l'encontre d'algu.

Poema 11¹²

V. 9

<O> [¹] [²(¹\¹Bràços uberts\)] (²) [³¹és exid a carrera,\]

<TE> [¹Death] [³has come out into the street] [²with open arms,]

<CO> (¹With open arms) (²she)(³'s come out in the street.)

<AR2> \²Death rushes out onto the road\, \¹with its arms outstretched\

Notes:

[¹] Modulació incrementativa lèxica. Explicita el subjecte el·lidit a l'original.

[²] Literalitat lèxica, tot i que podem percebre una modulació sintàctica basada en l'increment de «with», a més a més de la transposició sintàctica que és la situació que ocupa respecte l'original.

[³] Modulació explicativa.

++

(¹) Modulació sintàctica, basada en l'increment de «with». Hi ha un caire més explicatiu.

(²) Increment lèxic, que explicita el subjecte el·lidit de l'original.

11 Vid. els comentaris de DILLA, 1997 i TORRES, 2000.

12 Vid. els comentaris de DI GIROLAMO, 1997: 376-377.

(³) Modulació explicativa.

++

\A Modulació semàntica, a més a més de la transposició sintàctica, que és la situació que ocupa respecte l'original. Podem percebre una variació certa variació de registre (almenys de mena diafàsica), respecte a [²]. En aquest cas, torna a primar l'objectiu de voler ser més expressiu, com ara també en \A.

\A Modulació explicativa, a més a més de la transposició sintàctica, que és la situació que ocupa respecte l'original. Podem percebre una variació certa variació de registre (almenys de mena diafàsica), respecte a [²]. En aquest cas, torna a primar l'objectiu de voler ser més expressiu, com ara també en \A.

encercar consell *loc. verb.* Demanar parer sobre un assumpte.

Poema 11¹³

V. 1

<O> \¹\A (¹) \Quins [¹(²tan segurs)] [²(³consells)] [³(⁴vas encerquant,\A)]

<TE> What [²certain] [²guidance] [³do you seek,]

<CO> (¹And) what (²so certain) (³counsel) (⁴do you seek,)

<AR2> \¹\²Wretched heart!\ \³Of what use would good advice be to you\A

Notes:

[¹] Modulació semàntica.

[²] Modulació explicativa lèxica, amb una certa variació de registre respecte a (³).

[³] Literalitat lèxica.

++

(¹) Modulació incrementativa lèxica, a fi de *fil·lar millor* el discurs.

(²) Literalitat lèxica.

(³) Literalitat lèxica, amb una certa variació de registre respecte a [²].

(⁴) Literalitat lèxica.

++

\A Adaptació.

\A Modulació incrementativa lèxica, derivada de una transposició interserval; derivada del «cor malastruc» amb que comença el vers següent.

\A Adaptació.

errar camí *loc. verb.* Seguir una direcció incorrecta, materialment o moral.

Poema 6

V. 9

<O> (¹) (\²Quin son camí verdader) (³ha erat)\

<CO> (¹Whoever) (²hath mistaken) (³this true way)

<AR2> \Once a traveller takes a wrong turn\

Notes:

(¹) Modulació incrementativa lèxica, que contribueix a fer més explicatiu el passatge.

(²) Transposició

(³) Literalitat lèxica, tot i que ací es perd el matis d'«errança» que, sens dubte, és latent en l'original —que juga amb l'ambivalència d'*errar* com a 'desencert' i, alhora, com allò que té de '(re)cerca', semblant al que feien els cavallers literaris (MARTINES,

1995) —element essencial en el tipus de formació cortesana que rebia al segle XV l'estament al qual pertanyia Ausiàs March, qui no debades pertanyia a la *mà militar* de la societat valenciana del seu temps (CHINER, 1997 i 1999) —.

++

\A Adaptació.

ser en tenebres *loc. verb.* Estar a les fosques, sense llum ni claror.

Poema 18¹⁴

V. 36

<O> [¹(²e tant com) [²] [³viu (²ab ell)] [⁴(⁴és en tenebres,)]

<TE> [¹and as long as [²the soul] [³dwells in it,] [⁴it is in darkness,)]

<CO> (¹It dwells (⁴in darkness) (²e'er) it lives (³therein,))

<AR2> \¹and knows *only* darkness while it dwells within it\

Notes:

[¹] Transposició, que determina una variació en l'estil i en el punt de vista del passatge.

[²] Modulació sintàctica.

[³] Modulació sintàctica; hi podem percebre una certa variació de registre amb respecte a [²].

[⁴] Literalitat lèxica.

++

(¹) Transposició, que determina una variació en l'estil i en el punt de vista del passatge.

(²) Modulació incrementativa lèxica, que explicita el subjecte, a partir de la interpretació del traductor.

(³) Modulació sintàctica; hi podem percebre una certa variació de registre amb respecte a [²].

(⁴) Literalitat lèxica.

++

\A Adaptació. Això no obstant, hi ha clarament les dues paraules clau que transmeten els respectius nusos forts del sentit del vers i coincideixen amb les que concorren en <TE> i <CO>: «dwells» i «darkness». Ara bé, a més a més de la transposició que hi observem, també hi ha l'influx de «knows», que expressa de manera més fàcilment «sabedora» el que conté el ver ser en «és en tenebres» de l'original.

haver desacordança *loc. verb.* Discrepar.

Poema 34

V. 39

<O> e (¹los volers) (²han (²gran) desacordança:)

<CO> And (¹base desires) (²have (²greatest) disaccordance:)

Notes:

(¹) Modulació semàntica, que es basa en l'explicitació que els «volers» ausiasmarquians en són els «desitjos bàsics».

D'aquesta manera, els traductors estableixen una correspondència, potser en excés directa, entre «voler» i «desitjar» («love» i «desire» —en els corresponents angle-

14 *Vid.* els comentaris de DILLIA, 1997.

sos—). En la tradició romànica medieval de base trobadoresca, aquesta correspondència no es donava; de fet, hi havia una distinció ben clara entre el que era el «desig» i «voler»-«estimar». Aquesta no diferenciació també és donada en la retòrica poètica medieval anglesa (i renaixentista-barroca); en gran mesura perquè es fonamentava sobre la poètica trobadoresca —arran dels «trouvères» i de la «importació» cultural que en va determinar la cort de l'Elionor d'Aquitània, reina consort i esposa llargament empresonada pel seu marit Enric II de plantagenet. més avant, en la poètica isabelina, en el trenc dels ss. xvi-xvii, potser les fites s'esvacixen un punt, tot i que no s'hi arriba a la mistificació.

De tota manera, si es tracta d'un original medieval i molt determinat, com ara ausiàs march —mal a son grat (vid. *Poema* XIII: «leixant a part l'estil dels trobadors») —, per la poètica trobadoresca —la qual conformava el «disseny curricular» de qualsevol lletraferit de l'època—, convindria, més aïna, no cometre aquesta correspondència (bibliografia).

(²) Modulació semàntica, qu estableix un to més intensiu de (²).

(³) Modulació incrementativa semàntica.

haver en desheret loc. verb. Menystenir, tenir en poc valor —vid. *infra*. nota (²) corresponent a aquest cas—.

Poema 53

V. 17

<O > /¹\¹Tan gran amor /²hauria-n desherets\

<AR> /¹\²I would be betraying such\ great love\

<AR2> \¹If I were to allow such a matter as this to pass\

Poema 53

V. 18

<O > /³\²que tal affèr menys de senyal passàs.\

<AR> /³\²as mine if I were to allow such a matter to pass unnoticed\ /

<AR2> \²I would betray the greatest of loves.\

Notes:

/¹/ Transposició.

/²/ Modulació semàntica, que proposa una interpretació que fa sentit, tot i que es tracta d'un vers que tampoc no resta totalment aclarit en l'original.

Bohigas (2000: 522b), en el «Glossari», que tan esbandidor de dubtes resulta en molts casos, ja indica que «deseret» es tracta d'un terme boirós: «*deseret*: LIII, 17, abandonó (?)». Bohigas (2000: 190) mateix ens glossa el sentit d'aquest vers i el següent («Tan gran amor hauria-n desherets / que tal affèr menys de senyal passàs» [LIII, 17-18]): «Consideraria fracassat el seu amor si no es manifestava amb senyals visibles. Els dos versos que segueixen corroboren aquest pensament».¹⁵

Si tenim present aquesta nota i les diverses accepcions del nucli de la unitat de traducció corresponent («betraying»), podrem inferir que el sentit l'original deu girar a l'entorn de la noció que «un amor sense elements visibles, és a dir, sense proves o «béns tangibles», resultaria un amor que no fa fermaça de la seua validesa, que es troba «privat» o «desprovist».

15 Vid. aqueixos versos i tot el *Poema* LIII, m en l'edició interlínial, en aquest mateix treball.

En aquest sentit, trobarem fonaments en el que Archer ens indica en la seua edició de l'original (ARCHER (ed.), 1997: 1, 223 [nota a LIII, 17]): «ho consideraria un desheretament, és a dir, una injustícia.»

Sobre la base del 'desheretament', potser convindrà tenir compte la traducció d'Ausiàs March al francès feta per Gifreu. Aquest filòleg tradueix aquest vers: «D'un si grand amour serais déshérité». En *Le Gran Robert* (2001¹²: 1353a), s.v. *déshériter*, llegim: «[1] *Déshériter qqn de [...], l'en priver. [...]* [2] «Fig. *Désavantagé [...]* → *Misérable. [...]* *Déshérité de qqch* → *Frusté, privé.*»

¹²/ Adaptació.

++

¹³/ Transposició i adaptació interversal ¹⁴/.

¹⁴/ Transposició i adaptació interversal ¹⁴/.

3.3. Col·locacions

fin amador col. En la tradició poètica trobadoresca, el qui ama amb molta intensitat d'acord amb les regles de la cortesia.

Poema 63

V. 17

<O> [1[¹?Dolor és gran] de tot *fin amador*.]

<1'E> [1Every *true lover* [suffers greatly]]

<CO> (1Great is the pain of every *Lover true*.)

Notes:

[1] Transposició.

[2] Adaptació sintàctica, canvi d'estil.

++

(1) Literalitat lèxica.

béns movents col. Pertinences que es poden moure o transporar.

Poema 31¹⁶

V. 36

<O> (1los *béns movents* e los *sients* arrasa)

<CO> (1Goods *movable* and mar those *sedentary*.;)

Notes:

(1) Literalitat lèxica.

béns sients col. Pertinences immobles. *Vid. béns movents col.*

ben amar col. Amor cortés. *Vid. donar terme loc. verb.*

mal astre. Dissortat, mal fadat.

Poema 76¹⁷

V. 30

<O> (1lexant lo cors desastruch per *mal astre*.;)

<CO> (1Abandoning the body *ill-starred* and doomed.;

16 *Vid.* els comentaris de KEOWN, 1999: 209.

17 *Vid.* els comentaris de DILLA, 1997.

Notes:

(¹) Literalitat lèxica.

mal grat col. Desgrat.

Poema 25¹⁸

V. 38

<O> (¹*mal grat* haureu del que fés un matí.)

<CO> (¹You will *repent* for that you did one mom.)

Notes:

(¹) Literalitat lèxica.

tancar camí col. Impedir o dificultar les possibilitats d'actuació a algú; no donar possibilitats.

Poema 89¹⁹

V. 8

<O> [¹si per la mort [²*camí* no m'és *tancat*]]

<TE> [¹if the [²*road* is not *closed* to me] by death.]

<CO> (¹Unless by Death (²to me *the path* is *closed*.)

Notes:

[¹] Transposició.

[²] Modulació lèxica, derivada de la transposició [¹]; podem percebre una certa variació en el registre respecte a (²).

++

(¹) Transposició.

(²) Modulació lèxica, derivada de la transposició (¹); podem percebre una certa variació en el registre respecte a [²].

taula mesa col. Taula parada, quan tot és llest o fàcil.

Poema 16

V. 23

<O> (¹tots entraran, *sients a taula mesa*.)

<CO> (¹They all will enter, *set themselves at table*.)

Notes:

(¹) Literalitat lèxica.

sentir prim col. Bon enteniment, trellat, bon judici.

Poema 33

V. 12

<O> (¹ab *sentir prim*, qui desperta desdeny.)

<CO> (¹With *subtle feeling* which disdain doth rouse.)

Notes:

(¹) Literalitat lèxica.

18 Vid. els comentaris de DI GIROLAMO, 1997b.

19 Vid. els comentaris de DILLA, 1997.

dol e plant col. Aflicció molt intensa.

Poema 99

V. 50

<O> ('per colpa gran) (?me dóna *dol e plant.*)

<CO> ('Who through her fault brings (?me to mourn and plaint.)

Notes:

- (1) Modulació sintàctica, amb reducció semàntica: «*colpa gran*» > «through her faults».
- (2) Literalitat lèxica.

CONCLUSIONS

El contrast de les traduccions amb els originals constitueix una magnífica ocasió per a l'estudi de la recepció d'una obra i, a partir d'aquí, dels mecanismes que n'han guiat o determinat la creació (VILLANUEVA, 1994). Qui subscriu ha pretès oferir una visió global de la transmissió de les obres a través de les seues versions i les opinions que cadascuna d'elles ha generat en la crítica pel que fa a Ausiàs March.

Per una altra banda —i això pot ser més interessant—, aquest estudi intenta tenir en compte els tres aspectes de l'anomenada *comunicació literària* establerta a l'entorn de les obres de March i de les seues versions o traduccions, i, també, a l'inrevés, és a dir, de les versions en català o en aragonès d'obres originalment escrites en altres llengües.

Aquesta tasca té el propòsit de parer esment en l'abast que van tenir les obres originàriament escrites en la Corona Catalanoaragonesa, en català, a través de les seues versions en altres llengües. Així hem pogut analitzar la importància de realitzar un acarament entre els textos (o versions) originals i les traduccions. Això no sols ens aportarà informació de tipus historioliterari, sinó que també resultarà de gran interès per a qüestions de Traductologia i des del punt de vista de la Història de la Llengua (WITTLIN, 1995; MARTINES, 2001).

El cas de la versió bíblica de Casiodoro de Reina ens evidencia un altre cas de cadència, innovació cultural i encert en els criteris lingüístics aplicats. Ens sembla ben definidor el que ens en diu Luis Manuel Ruiz (2002: 48d):

«Estamos acostumbrados a que el Espíritu Santo se exprese en un lenguaje ceniciento y monótono, que se resigne a la pobreza de los artículos jurídicos. Cuando se abre el texto de Reina en cualquier página, el lector es acariciado por la soberbia cadencia de la prosa, y entiende que por primera vez los intérpretes han hecho justicia al estilo de una divinidad. Casiodoro compuso este monumento desconocido de nuestro idioma durante 10 largos años en que sufrió el exilio, la acusación de herejía, la persecución de las autoridades eclesiásticas: *verter la palabra de Dios a una lengua vernácula era un delito mucho mayor que matar en su nombre*. El olvido enterró ecuanímanamente al autor y a la obra años más tarde de la publicación; fue un correligionario de Reina, Cipriano de Valera, perteneciente como a él a la Orden de los Jerónimos Observantes, quién logró resucitarla con ayuda de un prólogo y notas, en 1602. Desde entonces, hace hoy 400 años, Dios maneja un excelente castellano.»

Això, posar en pràctica el cabal d'informacions de la traducció i la traductologia per a la docència de la literatura i la llengua pot ser molt beneficiós. Els alumnes podran comprovar

no solament el grau de *fidelitat* de les traduccions, sinó també —i sobretot— en què modifiquen l'original i de quina manera ho fan.

En establir les concordances, els llistats de mots i les lematitzacions, de les traduccions del nostre poeta i en analitzar en concret la praxi traductològica dels seus traductors anglesos hem pogut proporcionar eines per a l'estudi del llenguatge poètic ausiasmarquià. En el *status quaestionis* dels estudis sobre March podem comprovar que, després dels comentaris de poemes, les traduccions són un dels ítems que més nombre d'atencions ha tingut per part de la crítica. Ara bé, convé combinar l'estudi del lèxic de l'original amb l'anàlisi de les correspondències en altres llengües que n'han fet traductors solvents i filòlegs, sovint com a crossa per a la seua pròpia comprensió de l'original.

Si centrem la nostra atenció en les locucions, les col·locacions i els modismes podrem atendre tres lingüístics d'una gran incidència en la caracterització del llenguatge poètic d'Ausiàs March i, per tant, poden tenir una intensa —potser que fins i tot tensa— influència en los de traduir que han de formar part de l'estratègia traductològica, precisament perquè poden ser elements que indiviuen ja l'original. Aquests elements són essencials per entendre la construcció d'un text, sia des de la perspectiva de l'anàlisi del discurs original, sia des de la perspectiva traductològica específicament. Hi ha, altrament, interès des del punt de vista de la diversa activació dels procediments de metaforització. Per tot això són veritables «unitats crítiques» de traducció que determinen haver de realitzar transposicions, modulacions, equivalències o adaptacions.

Les coordenades essencials de les tècniques que segueixen aquests traductors en la traducció d'Ausiàs March: transposicions (sovint abruptes); modulacions semàntiques i sintàctiques (sovint incrementatives i molt poques vegades reduccionistes) que tendeixen a conferir, en general, un to més intensiu a la traducció; tria lèxica i la textura morfosintàctica que tendeix a ser més arcaïtzant que les de Terry o la d'Archer.

D'altra banda, Conejero-Ribes-Conejero plantejen una concepció més «traductològica», menys crossa i més autònoma, tot i que això implosa més d'un peatge i necessitaria en més d'un moment un giatge més estret perquè el lector no es desorientés. De fet, Conejero-Ribes-Keown volen «metre» Ausiàs March en «English verse». De fet, aquesta traducció és molt fidel i equivalent a l'original, i això és un mèrit d'aquests traductors. Aquesta versió és força «centrípeta». Ens pot remetre a la lírica isabelina anglesa (ss. xvi-xvii) i no és desgavellat dir-ne que vol encabir-se en un solc «shakesperarià». Això és lícit en traducció i ho fan així perquè pot ser un referent equiparable en l'àmbit cultural i líric anglès al que representa Ausiàs March en el català, hispànic i romànic. Això, però, imposa que els seues «lectors (anglesos) hagen de saber molt d'anglès».

La traducció de Terry és centrífuga, vol ser un Mercuri que transmeta el text d'Ausiàs March. Alhora, no perd mai de vista l'original i només en molt comptades avinenteses podem dir que arribe a «cometre» adaptació —i menys encara adaptació per intel·lecció—. De fet, quan ha de fer modulacions incrementatives lèxiques i afig o interpola mots —o poques voltes sintagmes—, ho consigna entre parèntesis.

Archer també aborda la seua traducció amb una perspectiva centrífuga tot i que més que no Terry; d'altra banda, Archer se situa en l'extrem oposat a Conejero-Ribes-Keown. De fet, la seua traducció, així com també la de Terry, és en prosa, tot i que es fa fàcil de fer-ne la correspondència amb l'estructura versal de l'original. La mateixa estratègia ha estat en la base de la nova traducció de poemes d'Ausiàs March que ha acabat Archer, encara inèdita.

En els exemples acarats —dels quals ara i ací només mostrem una petítissima part, ateses les limitacions d'espai de la publicació— hem trobat nombrosos elements per precisament, caracteritzar amb detall aqueixes traduccions i, alhora, la manera en què han entés i rebut els traductors els textos ausiasmarquians. No deixa de ser simptomàtic que sovint trobem aquesta tècnica. Diu molt en favor de l'ofici d'aquests traductors, tots ells —especialment Terry, Keown i Archer, i també Wittlin quant al poema 28— filòlegs de reconeguda solvència internacional en l'àmbit de la literatura catalana medieval.

Tinguem present que hom entén per traducció literal quan hi ha l'adequació completa del text traduït al text d'origen. Es dona quan tant el contingut com l'expressió són rèpliques que es corresponen ben bé amb l'original en els diversos nivells (semàntic, morfològic, sintàctic i —afegim— conceptual).

Tampoc no deixa de ser de ser simptomàtic quant a les transposicions, i a desgrat del que hem dit quant a l'abundor de casos de literalitat lèxica, que hi haja en aquestes traduccions angleses nombrosos casos de transposicions. De fet es tracta d'una tècnica aquesta que ja pot formar part de l'«equipament de sèrie» dels diversos objectius i criteris que ja hem vist segueixen els traductors de referència. Això no obstant, hi ha diversos graus de transposició entre aquestes traduccions, precisament, en funció dels seus respectius criteris. Així, tenim que no són tan nombroses en Conejero-Ribes-Keown, més centrípeta, com sí en Terry que vol ser centrífuga. Ara bé, en la d'Archer és on les transposicions tenen més incidència; tanta que sovint trobem adaptacions.

En general —com assenyalem on s'escau— les transposicions que hem observat bàsicament tenen un abast de dos tipus: intraversal (sintagmàtic, en definitiva), o interversal. Altrament, les transposicions sovint determinen un canvi d'estil (canvi de tipologia sintàctica) i/o un canvi en el punt de vista atès que el traductor interpreta en cada cas que potser convé intensificar —el més sovint— o matisar el to del passatge. Potser per tot això plegat, la modulació és el procediment de traducció més usual en aquestes traduccions. De fet ben bé podem dir que és lògic, això, en qualsevol tasca traductològica. Entre la diversa tipologia de modulacions, les que trobem en les nostres anàlisis —i el lector pot comprovar tot seguit així com també el l'edició interinial—, són:

- *Modulació incrementativa (semàntica, lèxica o sintàctica)*: els nostres traductors tenen un afany comú, a desgrat dels objectius i criteris traductològics diversos que ja hem vist que expliciten: aclarir i fer significatius per als lectors els trets poètics (Conejero-Ribes-Keown) o semàntics (Terry i Archer) de l'original. Això, ho duen a terme en afegir mots —que Terry posa entre parèntesis— o fins i tot sintagmes que o bé aclareixen matisos, o bé expliciten subjectes o referents sintàctics el·lidits o sobrentesos per l'original, o bé intensifiquen el to del passatge.
- *Modulació explicativa*: en relació amb l'anterior i amb les transposicions, ens trobem casos en què els traductors modifiquen la perspectiva oracional en traslladar el català amb explicacions o glosses. Aquest recurs es dona sovint en Archer i sovint frega l'adaptació.

En definitiva creiem assolit un dels objectius que ems proposàvem a l'inici d'aquest treball. Ara podem fer nostres els mots del mestre Martí de Riquer quant a les traduccions castellanes d'Ausiàs March en «la Edad de Oro» i amb les quals obriem el nostre estudi.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES:

- Amossy, Ruth (2001): «D'une culture à l'autre: réflexions sur la transposition des clichés et des stéréotypes», *Palimpsestes*, 13.
- Antoine, Fabrice (2001): «Le dictionnaire bilingue, conservatoire de clichés», *Palimpsestes*, 13 (2001).
- Archer, Robert, ed. (1997), Ausiàs March, *Obra completa*, 2 vols., Barcelona, Barcanova.
- Archer, Robert, trad. (1992), Ausiàs March. A Key Anthology, Sheffield, The Anglo-Catalan Society.
- Archer, Robert, trad. (2004 [en premsa]), Ausiàs March. A New Translation, Alacant-Durham (UK), Xarxa d'Excel·lència Europea «TRAMICTEK» – 'Translation, Multilingualism, Information and Communication Technologies and Transference of Knowledge' –.
- Arrimadas Saavedra, Jesús (1987): «La traducción, fuente de la paremiología francesa de los siglos XII-XVI», dins Julio Cesar Santoyo, Rosa Rabadán, Trinidad Guzmán & José Luis Chamosa (eds.), «*Fidus interpretes*»: *Actas I Jornadas Nacionales de Historia de la Traducción*, Lleó, Universidad de León, pp. 290-298.
- Baker, Mona (1992): *In Other Words: A Coursebook on Translation*, Londres, Routledge.
- Barbolani di Montauto, Maria Cristina (1997), «Los refranes en una traducción renacentista (español-italiano)», *Paremia*, 6.
- Beckman, John (1968): «Eliciting vocabulary, meaning, and collocations», *Notes on Translations*, 1, 29.
- Behiels, Lieve (1993): «Cómo se tradujeron los proverbios de *La Celestina* en neerlandés y alemán», *Paremia*, 2.
- Bennett, John A. (1994): «Colour Collocations in Prospectus and Advertising Material», *T&T*, 2, pp. 123-132.
- Bohigas, Pere, ed. (2000), Ausiàs March, *Poesies*, edició revisada per Amadeu-J. Soberanas & Noemí Espinàs, «Pròleg» de Lola Badia i «*Bibliografia ausiasmarquiana*» de Joan Santanach & Vicent Martines, Barcelona, Barcino («ENC», 18, col·lecció B).
- Butterworth, Charles E. (1994), «Translation and Philosophy: The Case of Averroes' Commentaries», *International Journal of Middle East Studies*, 26, 1, pp. 19-35.
- Cantera Ortiz de Urbina, Jesús (2000): «Locuciones, giros y modismos del español y su correspondencia en francés», dins Gloria Corpas Pastor (ed.), *Las lenguas de Europa: Estudios de fraseología y traducción*, Granada, Comares, pp. 431-454.
- Cátedra, Pedro M., (2002), «Enrique de Villena», dins Carlos Alvar & José Manuel Lucía Megías, *Diccionario Filológico de Literatura Medieval Española. Textos y transmisión*, Madrid, Castalia.
- Cátedra, Pedro M., ed. (1994-2001), Enrique de Villena, *Obras completas*, 3 vols., Madrid, Turner.
- Chiner Gimeno, Jaume (1997), *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València, Consell Valencià de Cultura (Generalitat Valenciana).
- Chiner Gimeno, Jaume (1999c), «'En vós està fer son cas fort o floch'. Correccions d'autor a Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)», *Llengua & Literatura*, 10.
- Combet, Louis & Julia Sevilla Muñoz –col·lab: Martín Navajo Calvo– (1995): «Proverbes, expressions proverbiales, sentences et lieux communs sentencieux de la langue française d'aujourd'hui, avec leur correspondance espagnole», *Paremia*, 4.
- Conejero, M. A., Purificación Ribes & Dominic Keown, trans. (1997-2001), *Ausiàs March. Selección de poemas / Selected Poems*, València, Instituto Shakespeare Fundación.
- Copeland, Rita (1995? [1991]), *Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages: Academic Traditions and Vernacular Texts*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Coronel Ramos, Marco Antonio (2000), «Ausiàs March recreé en latin par l'humaniste Vicente Mariner», dins Georges Martin & Marie Claire Zimmermann (eds.), *Ausiàs March (1400-1459), premier poète catalán*, Paris, Cahiers de Linguistique Hispanique Médiéval / Klincksieck, pàgs. 339-344.

- Coronel, Marco Antonio, ed. (1997a), *La traducción latina en verso de la obra completa de Ausiàs March, realizada por el valenciano Vicente Mariner (Turnoni, 1633)*, València, Universitat de València. [Tesi doctoral, edició en microforma.]
- Coronel, Marco Antonio, ed. (1997b), *L'Ausiàs March illati de l'humanista Vicent Mariner*, «Pròleg» de Germà Colón, València, Edicions Alfons el Magnànim / Intitutió Valenciana d'Estudis i Investigacions / Generalitat Valenciana / Diputació Provincial de València.
- Corpas Pastor, Gloria, ed. (2000): *Las lenguas de Europa: Estudios de fraseología y traducción*, Granada, Comares.
- Cranz, F. Edward & Paul O. Kristeller (1976-1980), *Catalogus translationum et commentariorum. Mediaeval and Renaissance Latin Translations and Commentaries. Annotated Lists and Guides*, Washington, Catholic University of America Press.
- Cuenca, Maria Josep (2000): «L'estudi de les construccions idiomàtiques des de la lingüística cognitiva i l'anàlisi contrastiva», dins Vicent Salvador & Adolf Piquer (eds.), *El discurs prefabricat: estudis de fraseologia teòrica i aplicada*, Castelló, Universitat Jaume I, pp. 33-48.
- Di Girolamo, Costanzo (1997), «Tradurre Ausiàs March», *Llengua & Literatura*, 9, pp. 369-390.
- Di Girolamo, Costanzo (1997c), «Tradurre Ausiàs March», *Llengua & Literatura*, 9, pp. 369-390.
- Dilla, Xavier, ed. (1997), *Guia de lectura d'Ausiàs March*, Barcelona.
- Dobrov'skij, Dimitrij (1990 [1992]): «Phraseological Treasures in the Process of Translation», dins Barbara Lewandowska-Tomaszczyk & Marcel Thelen (eds.), *Translation and Meaning. 2: Proceedings of the Lodz Session of the 1990 Maastricht-Lodz Duo Colloquium on «Translation and Meaning»*, Maastricht, Euroterm, pp. 35-42.
- Fabregat, Ferran (1997): «Aproximació cognitiva a la traducció de les expressions idiomàtiques», dins Montserrat Bacardí (ed.), *Actes del II Congrés Internacional sobre Traducció (abril, 1994)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 505-516.
- Fawcett, Peter (1997), *Translation and Language. Linguistic Theories Explained*, Manchester, St. Jerome.
- Fernández González, Jesús (1995): «Algunas reflexiones sobre aspectos gramaticales e interlingüísticos de las expresiones idiomáticas», dins Carlos Hernández Sacristán, Brigitte Lépinette & Manuel Pérez Saldaña (eds.), *Aspectes de la reflexió i de la praxi interlingüística*, València, Universitat de València, pp. 231-246.
- Fontenelle, Thierry (1994): «Towards the Construction of a Collocational Database for Translation Students», *Meta*, 39, 1 <<http://www.erudit.org/revue/meta/>>
- Frailé Vicente, Esther (2001): «Estrategias para la traducción de las connotaciones latentes en los binomios irreversibles idiomáticos de la lengua inglesa y las expresiones idiomáticas en general», *T&T*, 3, pp. 101-143.
- Fuertes Olivera, Pedro A. & Eva Samanigo Fernández (1998): «Metaphor and Motivation: A Study of English Informal Phraseological Units», *Lexicology*, 4, 1, pp. 35-59.
- García Gabaldón, Jesús (1996), «Sobre el Comparatismo Lingüístico y Literario», *Teoría/Crítica [Monográfico: Ciencias del lenguaje y de las lenguas naturales]*, a cura de M. Helena Fernández Prat), 3, pp. 113-127.
- García Izquierdo, Isabel (2000): «Reflexions a l'entorn de la traducció (al català i a l'espanyol) d'algunes unitats fraseològiques de *Three Men in a Boat*», dins Vicent Salvador & Adolf Piquer (eds.), *El discurs prefabricat: estudis de fraseologia teòrica i aplicada*, Castelló, Universitat Jaume I, pp. 153-167.
- Gargallo Gil, José Enrique (2002), «Per Santa Llúcia, un pas de puça. Crecer y decrecer de los días, refranes del calendario, *Romania continua*», *Estudis Romànics*, 24, pp. 109-137.
- Génin, Isabelle (2001): «Des métaphores pas si mortes. Redynamisation des métaphores figées dans *Moby-Dick* et ses traductions françaises», *Palimpsestes*, 13.
- Helie, Mohamed Helmy (1990): «Lexical Collocations and Translation», dins Marcel Thelen & Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (eds.), *Translation and Meaning*, Maastricht, Hogeschool Zuyd / Maastricht School of Translation and Interpreting, pp. 129-139.

- Hjornager, Viggo (1985 [1986]): «The Translation of Collocations and Idioms», dins Lars Wollin & Hans Lindquist (eds.), *Translation Studies in Scandinavia. Proceedings from the Scandinavian Symposium on Translation Theory (SSOTT) II (Lund 14th and 15th June, 1985)*, Lund, Wallin & Dalholm Boktryckeri, pp. 126-132.
- Hosington, Brenda B. (1993 [1996]): «Proverb Translation as Linguistic and Cultural Transfer in Some Middle Versions of Old French Romances», dins Roger Ellis & René Tixier (eds.), *The Medieval Translation, 5. Traduire au Moyen Age, 5*, Turnhout (Bèlgica), Brepols, pp. 170-186.
- Kelly, Louis G. (1990), «Medieval Philosophers and Translation», dins Hans Josef Niederehe & Konrad Koerner (eds.), *History and Historiography of Linguistics: Papers from the Fourth International Conference on the History of the Language Sciences (ICHoLS IV), Trier, 24-28 August 1987*, 2 vols., Amsterdam, Benjamins, pp. 399-873.
- Kenny, Dorothy (2000), «Lexical Hide-and-Seek: Looking for Creativity in a Parallel Corpus», Maeve Olohan (ed.), *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I: Textual and Cognitive Aspects*, Manchester, St. Jerome.
- Kenny, Dorothy (2001), *Lexis and Creativity in Translation. A Corpus-based Study*, Manchester St. Jerome.
- Keown, Dominique (1999), «Algunes reflexions sobre la traducció d'Ausiàs March a l'anglès», dins Vicent Martines (ed.), *Canelobre. Estudis sobre Ausiàs March*, 39-40, pàgs. 201-28.
- Lozano González, Wenceslao Carlos (1992): «Aproximación al problema de las expresiones idiomáticas y su traducción», *Sendebat*, 3.
- Malmkjaer, Kirsten (1993): «Who Can Make 'Nice' a Better Word than 'Pretty'? – Collocations, Translation and Psycholinguistics», dins Mona Baker, Gill Francis & Elena Tognini-Bonelli (eds.), *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*, Amsterdam, John Benjamins.
- Martines, Vicent (1995), «La versió catalana de la *Queste del Saint Graal* i l'original francès», dins Juan Paredes Núñez (ed.), *Medioevo i literatura. Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Granada, 1993)*, Granada, Universidad, pp. pp. 241-252.
- Martines, Vicent (1996), «Tiempo y espacio en la versión catalana de la *Queste del Saint Graal*», *Hispanic Review* (Pennsylvania, EUA), 43, 3, 373-390.
- Martines, Vicent (1997), *El «Tirant» poliglota. Estudi sobre del «Tirant lo Blanch» a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII*, «Pròleg» d'Amadeu-J. Soberanas, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Curial Edicions Catalanes.
- Martines, Vicent (2001), «Traduccions, recepcions i transformacions: traduccions en la i de la literatura catalana medieval. Relacions d'anada i tornada de literatura romànica», a cura d'August Bover i Font, Maria Rosa Lloret i Mercè Vidal-Tibbets (eds.), *Actes del Novè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1998)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 245-268.
- Mayoralas, José (2000): «Sinonimia semántica en estructura profunda de algunos clichés españoles y franceses», *Babel*, 46, 2, pp. 125-153.
- Miña, Violeta (1989): *Las locuciones francesas en el campo semántico de la comida y su traducción al español*, Madrid, Universidad Complutense de Madrid [Tesis].
- Moeschler, Jacques (1991 [1992]): «Idiomes et locutions verbales: à propos de quelques bizarreries syntaxiques et mystères sémantiques», *T&T*, 2-3, pp. 135-148.
- Nadal, Joaquim & Modest Prats (1982-1996), *Història de la llengua catalana*, 2 vols., Barcelona, Edicions 62.
- Navarro Domínguez, Fernando (1995 [1996]): «Analyse du discours et proverbes détournés: un problème de traduction», dins Marcel Thelen & Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (eds.), *Translation and Meaning*, Maastricht, Hogeschool Zuyd / Maastricht School of Translation and Interpreting.
- Nikoláeva, Julia (1997): «Lo traducible e intraducible en las paremias (análisis de refraneros españoles italianos y rusos)», *Paremia*, 6.

- Núñez García, Laureano (1999): «El diablo en fraseologismos italianos y españoles; acercamiento a un análisis cultural contrastivo», *Paremia*, 8.
- Ojanguren Fernández, Ana (1995 [1997]): «Las versiones alemanas de las paremias pronunciadas por Sancho Panza en la II Parte del *Quijote*», dins Miguel Ángel Vega (ed.), *La palabra vertida: investigaciones en torno a la traducción. Actas de los VI Encuentros Complutenses en torno a la Traducción*, Madrid, Universidad Complutense, pp. 641-648.
- Pavel, Silvia (1995): «Bibliographie de la phraséologie», *Meta*, 40, 4 <<http://www.erudit.org/revue/meta/>>
- Peters, H. (1992): «Lexicografía traduccional en la colocación de adjetivos», dins Gerd Wotjak (eds.), *Estudios de lexicografía y metalexicografía del español actual*, Tübinga, Max Niemeyer.
- Pujol, Josep (1997), «Amor i desmemòria. Notes per a la interpretació del poema x d'Ausiàs March», dins Rafael Alemany (ed.) 1997, pàgs. 297-320.
- Riino, Timo & Lauri Juhani Eerikäinen (1993), *Crestomatia iberorrománica. Textos paralelos de los siglos XIII-XVI*, Helsinki, Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. B. tom. 268.
- Riquer, Martín de, ed. (1946), *Las traducciones castellanas de Ausias March*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos.
- Ruiz, Luis Manuel (14-08-2002), «La Biblia», *El País*, p. 48d.
- Salvador, Vicent & Adolf Piquer (eds.) (2000): *El discurs prefabricat: estudis de fraseologia teòrica i aplicada*, Castelló, Universitat Jaume I.
- Shoaf, R.A. (1997), «Literary Theory, Medieval Studies, and the Crisis of Difference», *Reorientations*, 56, pp. 76-92.
- Torres, Milagros (2000), «Teatralidad y poeticidad en la poesia de Ausiàs March: la catarsis en el poema xiii», dins Georges Martin & Marie Claire Zimmermann (eds.) 2000, pàgs. 297-306.
- Villanueva, D. (1994), *Curso de teoria de la literatura*, Madrid, Taurus.
- Vintar, Spela (2001), «Using Parallel Corpora for Translation-Oriented Term Extraction», *Babel*, 47, 2, pp. 121-132.
- Wilss, Wolfram (1997): «Adjektiv / Substantiv –Kollokationen. Ein Beitrag zum Verständnis von Textaustausch», dins Nadja Grbic & Michaela Wolf (eds.), *Text-Kultur-Kommunikation. Translation als Forschungsaufgabe*, Tübinga, Stauffenburg, pp. 67-84.
- Wittlin, Curt (1995), *De la traducció literal a la creació literària*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Wittlin, Curt (1999), «Ausiàs March en anglès, amb una versió rítmica del poema XXVIII: 'Lo jorn ha por...'», dins Vicent Martines (ed.), *Canelobre. Estudis sobre Ausiàs March*, 39-40, pàgs. 223-232.
- Zimmermann, Marie-Claire (1997), «El poema LXXXI d'Ausiàs March: d'un tòpic revisitat a un metalinguatge», dins Rafael Alemany (ed.) 1997, pàgs. 355-364.